

ION VLASIU'S LITERARY WAYS AND KEYS. THE APHORISTIC WAY AND ITS KEYS OF UNDERSTANDING

Mircea Breaz, Assoc. Prof., PhD, "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: The paper deals with one of the main ways of Ion VlasIU's literary work, the so-called aphoristic way. The understanding keys of this way will reveal the process through which some aspects of ideatic substance characteristic to his memorialistic literature or to his literary writings for children had been sublimated in the paremiological universe of his literary creation. Accordingly, the research will follow some significant moments of this becoming, in order to emphasize the fact that the aphoristic reference has the quality to affirm, with an overwhelming conviction and consistency, the existential and aesthetical profilaxy of the literary writing.

Keywords: aphoristic way, paremiological universe, memorialistic literature, ideatic substance, existential profilaxy.

Lucrarea abordează una dintre marile căi ale prozei lui Ion VlasIU, așa-numita „cale aforistică”. Cheile înțelegerii acesteia vor releva procesul prin care unele aspecte de substanță ideatică ale literaturii pentru copii sau ale memorialisticii s-au sublimat și în universul paremiologic al creației sale literare. Prin urmare, vom urmări câteva momente mai importante ale acestei deveniri, pentru a sublinia mai ales faptul că recursul aforistic are darul de a afirma, cu o emoționantă convingere și consecvență, funcția de profilaxie existențială și estetică a scrisului literar al lui Ion VlasIU.

Premisa de la care pornim ia în considerare înțelegerea culturii ca reprezentând un sistem de semne sau valori elaborate de gândirea umană, ca rezultat al procesului de asimilare și de adaptare în raport cu mediul înconjurător, sistem intermediar între om și natură (Pop; Ruxăndoiu, 1978; Bernea, 1985; Vulcănescu, 1987; Kernbach, 1994). După cum observăm într-o abordare anterioară a acestei problematici (Breaz, 2011: 120-124, 145-152), cultura se constituie prin valori elaborate de om, putând fi definită ca totalitate a valorilor materiale și spirituale create de către acesta, ca rezultat al unor îndelungate practici social-istorice. Astfel, cultura, ca ansamblu dinamic de valori funcționale, reprezintă o modalitate fundamentală de integrare a spațiului vital în existența individului și a societății. Pe de altă parte, întrucât se constituie în planul unui nou sistem de semne, care este și rezultatul unor acțiuni de reorganizare structurală a mediului vital, cultura întrunește toate atributele unui fenomen social universal, în cadrul căruia creația de valori este relevantă pentru existența umană în general și, în același timp, este revelatoare a dimensiunilor specifice culturilor naționale. În acest context, cultura populară este definibilă în raport cu noțiunea de cultură în general, așa încât înțelegem prin cultură tot ceea ce în mediu se datorează omului, deci tot ceea ce a creat acesta dincolo de realitatea naturală și biologică anterioară lui și obiectivă în raport cu conștiința sa. Cultura populară reprezintă totodată o cultură arhaică, constituită în timp și conservată prin tradiție în paralel cu dezvoltarea unei culturi de alt tip decât aceea a claselor populare. În acest sens, s-a insistat pe antiteza dintre cultura populară, „o cultură orală”, conservată în cadrele tradiționale ale civilizației rurale, și „cultură scrisă”, aparținând civilizației urbane. Mai mult, s-a încercat și o nuanțare a acestei opoziții, prin consemnarea caracterului „negramaticalizat” al culturii populare orale, prin opoziție cu aspectul „gramaticalizat” al culturii scrise sau „culte” de la oraș. Literatura populară aparține, astfel, unui domeniu ierarhizat de valori mai restrâns, care, deși circumscrisă doar mulțimea faptelor artistice preponderent literare, ajunge în cele din urmă să le integreze în complexe folclorice sincretice.

Aparținând literaturii populare, proverbul este o expresie paremiologică succintă, cel mai adesea metaforică, care, prin actualizare situațională (contextualizare), concentrează rezultatul unei experiențe de viață sau al unei observații asupra vieții. Proverbele sunt forme expresive de cunoaștere filozofică și de însușire estetică a realității, care se caracterizează printr-o mare concentrare sau densitate a informației (Pop; Ruxăndoiu, 1978: 241-255). Altfel spus, ele sunt niște afirmații de adevăr exprimate într-o formă sentențioasă (corespondentul lor cult sunt maximele, aforismele sau cugetările filozofice). Proverbele sunt forme de tematizare specifice oralității populare, pentru că ele concentrează experiențe umane tipice în forme lingvistice expresive (aforistice, metaforice). Pornind de la definirea proverbelor ca specie a literaturii aforistice sau gnomice și de la înțelegerea acestor afirmații de adevăr în formă sentențioasă ca mijloc de transmitere a experienței, de interpretare și de înțelegere a lumii, în tipare discursive de o mare concentrare a informației (Pop; Ruxăndoiu, 1978: 241, 242), considerăm „calea paremiologică” sau aforistică un mijloc esențial de înțelegere și de interpretare a lumii și, în același timp, de comunicare a acestei experiențe. Datorită oralității și plasticității lor, proverbele se definesc, de asemenea, ca formule impersonale de mare vechime și expresivitate metaforică, înzestrate cu autoritate și purtătoare de înțelepciune. Judecățile sau raționamentele lor trimit la un consens etic general, valabil pentru majoritatea oamenilor, pentru că implică ideea de bine sau de rău. Aceasta face ca proverbele să impună un sfat, un îndemn, o povață, o apreciere, o comportare (atitudine, acțiune) indicată sau contraindicată. După cum este în general acceptat (Pop; Ruxăndoiu, 1978: 246, 233, *passim*), configurația logico-discursivă a proverbelor cunoaște o dispoziție ternară, structurată pe trei componente: *o persoană* căreia i se adresează sfatul, *o comportare indicată sau contraindicată*, în termenii unor atitudini sau ai unor acțiuni dezirabile, și *un element de relație*, respectiv o împrejurare, un agent, o situație sau un anumit context, în legătură cu care se dă un sfat, respectiv se prescrie un anumit comportament dezirabil.

Trăsăturile caracteristice ale proverbelor antrenează o serie de funcții generale și particulare ale acestei specii literare de mare relevanță socio-culturală și psiho-socială. Dintre funcțiile generale ale literaturii aforistice (proverbe și zicători), menționăm funcția filozofică sau conceptuală (cognitivă, intelectuală, ideatică, gnoseologică, gnomică etc.), funcția antropologică (viziunea omului despre lume și existență), funcția axiologică (valori de reprezentare a mentalităților), funcția identitară (conștiința apartenenței etnice la un anumit spațiu spiritual, la o anumită moștenire culturală), funcția expresivă (subiectivă, emoțională sau afectivă), funcția psihologică (psihologia popoarelor), funcția estetică (de însușire artistică a realității), funcția simbolică ș.a. Dintre funcțiile particulare ale literaturii aforistice (proverbe și zicători), reținem funcția inițiativă, funcția integratoare, funcția de securizare, funcția practică (praxiologică), funcția moralizatoare (etică), funcția educativ-formativă (sau didactică). Indiferent de gradul lor structural de expresivitate (metaforice sau nemetaforice), de raportul dintre adevărul logic (în diferitele sale *forme obiective* de fixare a referinței) și adevărul „proverbial” (cu diferitele sale tipuri de *transfer subiectiv*), din planul substanței conținutului, sau de modalitățile logico-discursive de construcție (zicători, proverbe imperative sau proverbe propriu-zise), aceste formule paremiologice situează omul în centrul reprezentărilor lumii, omul care filozofează asupra rostului lucrurilor în general și care nu conține să reflecteze, prin proverbe, asupra condițiilor existenței și a modurilor ei de a fi: „În proverbe, omul apare întotdeauna și ca subiect și ca obiect; omul își privește și își dirijează, prin proverbe, propria viață.” (Pop; Ruxăndoiu, 1978: 253).

Între investigațiile moderne din domeniul paremiologiei, remarcăm anterior (Brez, 2011: 145-152) contribuția lui Gál László (1999: 75-96) la reconsiderarea actuală a statutului cazului special de agregare și de expresie discursivă a mentalităților populare reprezentat de proverbe. Această investigație interlingvistică și interculturală rămâne, în

opinia noastră, una dintre cele mai spectaculoase abordări contemporane ale problematicii paremiologiei, din perspectiva investigării raportului dintre limbă și logicitate (prin analiza comparată a operatorilor logici în limbile maghiară și română), respectiv a „surselor existențiale ale logicității” (Gál, 1999: 76, 98), privitoare la „alteritatea logică a culturilor română și maghiară”: „Proverbele, ca manifestări lingvistice ale experienței specifice cultural, comportă și un aspect logic. Compararea logicității înglobate în proverbe, în limba maghiară și română, atrage atenția asupra unui lucru inedit. Practic, proverbele celor două limbi nu comportă diferențe de natura formei logice. Viața cotidiană tradițională a celor două etnii se manifestă similar la nivelul teoretizării cotidiene prin intermediul proverbelor.” (Gál, 1999: VII-VIII). Explicația acestei cvasi-identități de logicitate rezidă, în opinia cercetătorului, nu numai în existența așa-numitelor universalii logico-lingvistice, ci și în raportările diferite la dimensiunea timpului și în imaginile diferite asupra temporalității care caracterizează universul civilizației tradiționale, prin opoziție cu lumea modernă: „Diferența de logicitate interprofesională este cea a societății moderne prezente. Similaritatea logicității înglobate în proverbe, ce merge până la identitate, este cea a societății tradiționale, incomparabil mai simple, comportând o percepție a temporalității mult diferită de cea modernă. Timpului tradițional circular, închis, dominat de trecut, între timp i-a luat locul percepția temporală deschisă, unde rolul principal îl joacă viitorul.” (Gál, 1999: VIII).

Revenind la concluziile lui Gál László (1999: 75-96) la care ne refeream anterior, subliniem, la rândul nostru, faptul că *relevanța* proverbelor poate fi înțeleasă în termenii adecvării simetrice realizate între conținuturile tematizate ale experienței umane, trimitând la consensuri etice generale, pe de o parte, și aspectul logico-lingvistic al enunțurilor, pe de altă parte. În aceste condiții, apreciem de asemenea că atât proverbele românești, cât și proverbele maghiare din Ardeal satisfac pe deplin acest deziderat al congruenței dintre sensurile (sau consensurile) existențiale, pe de o parte, și sensurile logico-lingvistice, pe de altă parte, respectiv dintre *maxima contextualizare socio-culturală* (sau *relevanța experiențială*) și *maxima decontextualizare logico-lingvistică* (sau *relevanța logico-discursivă*), care trimit însă deopotrivă, prin esențializare, la maxima generalizare, altfel spus, la valabilitatea generală a unor afirmații de adevăr incontestabile (Gál, 1999: 75-76, 77-84, *passim*).

Indiferent însă de modalitățile logico-discursive de construcție (proverbe enunțiative, imperative sau cu structură discursivă implicativă), prin actualizările contextuale sau situaționale determinate pe care le presupun, proverbele se disting atât de categoriile de specii cu rosturi ceremoniale și cu un sincretism funcțional general, cât și de categoriile nedeterminate de contexte funcționale particularizate sau de categoriile care presupun alte tipuri de actualizare dominante, precum actualizările comunicative specifice literaturii enigmatice (respectiv, ghicitorilor): „Spre deosebire însă de creațiile cu rosturi practice, magice sau ceremoniale, a căror funcție este orientată spre contexte generice reprezentând situații sau comportamente convenționale, actualizarea proverbelor este condiționată de contexte concrete, care presupun anecdoticul, situații și comportamente întâmplătoare etc. Marea diversitate implicată de caracterul concret al contextelor funcționale a determinat dezvoltarea unui repertoriu foarte bogat de proverbe în cadrul căruia se găsesc răspunsuri corespunzătoare situațiilor contextuale ce se cer rezolvate.” (Pop; Ruxăndoiu, 1978: 241).

Cultura și literatura populară de la care se revendică și proverbele lui Ion Vlasiu cuprinde ansamblul valorilor spirituale și materiale ale comunității etnice autohtone din Ardeal. Din perspectiva determinismului psiho-social și al dinamicii relației dintre tradiție și inovație, proverbele lui Ion Vlasiu au, la rândul lor, un caracter de sinteză, asimilând atât izvoarele literaturii populare, cât și sursele livrești ale literaturii culte.

În *Lumea poveștilor* lui Ion Vlasiu (2014), ținta proverbelor nu este niciodată condamnarea instinctelor naturale în sine (instinctul de conservare sau instinctul matern) și

nici stările decurgând din acestea (foamea, setea, somnul, prevederea, grija), ci opusul lor disproporționat sau denaturat, mai ales lăcomia și zgârcenia, ale căror manifestări nefirești sunt cel mai frecvent tratate în cheie paremiologică: „Și, cum era bătrân și înțelept, știa multe proverbe și-și aduse aminte câteva mai hazoase, auzite cine știe pe unde:

„Cap fără de griji la bostan crește.”

„Pe omul bogat degeaba umbli să-l îmblânzești – și mai tare îl îndrăcești!”

„Bogăția rămâne la nebun.”

„Își mănâncă de sub tălpi.”

Zbura corbul pe sus, amintindu-și proverbe și zicători felurite, auzite de ici și de colo, dar de foame nu scapi cu zicători și, în cele din urmă, se lăsă pe altă casă.” (*Corbul înțelept*).

Cel mai frecvent amendată paremiologic este lăcomia, în toate mediile naturale în care se întrece măsura naturală a asigurării subzistenței, atât pe pământ (nu numai lupul – din *Trei iezi și lupul*, *Țăranul și lupul* sau *Puiul de veveriță*, ci și pisica – din *Zăbăluță*, furnicile – din *Greierașul cântăreț* sau șoarecii – din *Motănașul șchiop*), cât și în ape (somnul, din *Uac-Uac*) sau în aer (cucul, albinele sau viespile – din *Greierașul cântăreț*). De câte ori survine, ca în cazul lupului din *Revelionul veveriței*, referința aforistică („Oi să fie, că lupi sunt destui!”) e foarte aproximativă și, deci, necredibilă, iar invocarea – mai mult sau mai puțin disimulată – a autorității vreunei instanțe paremiologice este întotdeauna rău prevestitoare pentru toți cei din jur. Pe de altă parte, tocmai frecvența invocare a nerezității acestei etici a supraviețuirii este una dintre sursele umorului din *Lumea poveștilor*, unde iezii nu mănâncă lupi, nici broscuțele – somni, nici vrăbiuțele – pisici, nici greierașii – cucii, nici cocoșii – vulpi ș.a.m.d.

Unul dintre dezideratele aforistice majore ale poveștilor lui Ion Vlasiu este să te cunoști pe tine însuși, ceea ce înseamnă să-ți înțelegi condiția, cu tot ce poate decurge din rostul ei natural, în bine sau în rău. Numai astfel este posibilă atât păstrarea „rostului șoricesc” al pisicii, cât și acela al existenței rozătoarelor sau al zburătoarelor (*Zăbăluță*, *Motănașul șchiop*), atât înțelegerea rostului domestic al animalelor de curte (*Cocoșul prietenos*), cât și lupta pentru supraviețuire a animalelor sălbatice, cruzimea libertății naturale (*Țăranul și lupul*), misterul necunoscutului sau neliniștea depărtărilor, care, în ordine spirituală, pot fi uneori mai greu de înțeles sau de acceptat pentru om decât chiar dorul după tihna locurilor natale.

Pe această coordonată aforistică se înscrie tentația dublei morale textuale, una *explicită*, de natura evidenței (ceea ce se înțelege de regulă), și alta *implicită* sau de adâncime, fie în ordinea unor valori de sens adăugate (ceea ce ar mai trebui încă să se înțeleagă, pe lângă mesajul direct), fie în ordinea substitutivă a ceea ce ar trebui de fapt să se înțeleagă. În ordinea acestei morale implicite, se înscrie majoritatea învățăturilor despre modestie, ca hotar între fericire și nefericire, despre fericire și formele sale accesibile sau inaccesibile, despre dreptate și nedreptate și treptele înțelegerii lor, despre respectarea sau nerespectarea cuvântului dat, a înțelegerii sau a promisiunii făcute la nevoie și, mai ales, despre recunoștință și nerecunoștință: recunoștința față de semeni, ca și față de emisarii înaltului (*Norocul*), respectiv nerecunoștința față de aceștia (*Povestea fluierului*) sau recunoștința greșit înțeleasă (*Țăranul și lupul*, *Cocoșul prietenos*). Astfel, atât în *Țăranul și lupul*, cât și în *Cocoșul prietenos*, finalmente, nu lăcomia și viclenia lupului, a dihorului sau a vulpii reprezintă cele mai grave amenințări asupra cărora suntem preveniți, ci mai curând credulitatea, suficiența sau slăbiciunea celor care nu recunosc relele intenții din spatele ipocriziei și se grăbesc să se încreadă în acorduri (și ele) prea repede consimțite, în promisiuni obținute sub constrângere sau în înșelătoare recunoașteri ale greșelilor. Prin urmare, recunoașterea lăcomiei nu echivalează automat cu înlăturarea acesteia sau cu vreo îndreptare morală în această privință, care, din cauze naturale, nici nu este posibilă. Prietenia sau mila nu-și au locul între reprezentanții unor ordini naturale incompatibile, iar în privința

răului, e de știut să nu ai de-a face cu el în niciun fel, pentru că nicio înțelegere cu răul nu e posibilă: „Din întâmplarea asta se poate înțelege că nu e bine să fii milos cu lupii.” (*Țăranul și lupul*). Cel mai adesea sublimat în povești, simbolismul lupului este, așadar, o prezență recurentă în aforistica lui Ion Vlasiu: „Lupul, când e flămând, e mai rău. Nu trebuie să-i ațâți pofta vorbind despre oile blânde.” (1973: 76); „Omenirea nu este o turmă, iar lupii nu trebuie să fie stăpâni” (1987: 45); „Numai lupii trăiesc fără adresă” (1995: 106).

Și alte aforisme ale lui Ion Vlasiu vor relua tema hybrisului din această perspectivă morală, pentru care arta, ca și întreaga existență a omului, are valoare de cunoaștere „numai în interiorul unei etici” (1987: 17). În exercițiul unei asemenea profilaxii existențiale, cea dintâi însușire care trebuie constant temperată de deprinderea unor tâlcuri existențiale elementare (și deci fundamentale) este impetuoșitatea celor mici, ai căror reprezentări simbolice sunt, între alții, broscuța Uac-Uac, Zăbăluță, vrăbiuțele, greierașul, puiul roșcat de veveriță sau motănașul șchiop. Aceste sensuri pilduitoare vine numai prin inițiere, ca în proverbul „Numai găina poate face legătura între ou și cocoș, puiul crede că lumea începe cu el.” (1995: 85). Deslușite de timpuriu, relevarea unor asemenea învățături are menirea de a-i preveni – în ordine ficțională, desigur – asupra unor consecințe naturale nefaste sau chiar tragice ale faptelor sau ale aspirațiilor lor. *Marinar, marinărel* este, din această perspectivă, o capodoperă fără prea mulți precursori semnificativi în epocă (cu excepția lui Eugen Ionescu) și cu siguranță fără urmași literari notabili.

Cu adevărat surprinzător este însă și faptul că, în poveștile lui Ion Vlasiu, răul cade nu numai în cursele propriei naturi maligne, ci și în acelea ale imponderabilei sale lipse de apetit artistic, când nu de-a dreptul în capcanele ignoranței, care-l fac să piardă aproape de fiecare dată, în fața celor care se bucură de neașteptata solidaritate a amicilor artelor frumoase. Astfel, lupul nu are aplecare către gratuitatea artei literare și va pierde jocul ghicitorilor, marele pește negru nu e nici el sensibil la cântecul broscuței Uac-Uac și nici pisica la frumusețea zborului vrăbiuțelor și cu atât mai puțin la auzul „minunatei voci” a lui Zăbăluță, ceea ce-i va transforma, în cele din urmă, din vânători, în vânat. Așa încât finalul poveștilor contrazice de regulă nenorocul proverbial al iezilor, spre exemplu, sau al greierului, care numai grație concursului neînsemnatului pătrunjel scapă, la rându-i, dintr-o altă neașteptată cursă, aceea a ingratitudinii muzelor sau a efemerității recunoașterii artistice. Puterea izbăvitoare a cântecului sau a povestirii este frecvent evocată prin asocieri cu expresiile paremiologice în care este consacrat rolul norocului schimbător în reinstaurarea echilibrului lumii: „Pe omul bun și păsările îl ajută!” (*Corbul înțelept*); „Pe oamenii buni nu-i uită norocul!” (*Norocul*); „Apoi să nu zici că avea noroc?!” (*Greierașul cântăreț*); „Uite, uite, nu știi când dă norocul peste om!” (*Puiul de veveriță*). Același noroc se va întoarce și la Ionică, orfanul plecat în lume să-și facă un rost (*Povestea fluierului*), atunci când acesta va înțelege să nu primească darul artei numai pentru sine, ci să-l împărtășească, recunoscător, cu toți cei pentru care (ca în *Lăcrimioarele*) frumusețea cântecului e de asemenea singura mângâiere sufletească și singurul dar al vieții.

Spre deosebire de universul poveștilor, în paginile de jurnal al creației, ca și în poezia *Vlăsiilor*, aforismele cunosc variante în care sensul este intens liricizat: „Lacrimile dac-ar curge în sus s-ar face stele.”, „Mărgăritarele sunt lacrimi pietrificate.” (1987: 81-82). Farmecul lor hibrid vine din contaminările cu alte specii didactice, din aria literaturii aforistice și enigmatice sau din domeniul ficționale conexe, cum sunt snoavele sau fabulele: „Deosebirea dintre artist și critic este ca între pădure și secure. Pădurea crește, iar securea taie ce poate.” (1987: 82).

Uneori dinamica livrescă a aforismelor dobândește valențele unui savant joc intertextual, prin preluări din cronicari (Miron Costin, Ion Neculce), Eminescu, Blaga sau... Hemingway. Alteori, prin decompunerea sensurilor într-o receptare foarte personală, formulările se subiectivizează intens, devenind memorabile: „Eminescu a coborât luceafărul

pe pământ.”, „Ion Creangă a fost un vezuviu a cărui cenușă a îngropat pompeiul cronicarilor.” (1987: 82). Le întâlnim astfel și sub forma „Notelor”, prin care putem accede la nebănuite nivele ale concepției despre cunoașterea artistică. Notele pentru *Poveștile grădinarului*, spre exemplu, relevă o întreagă ontologie personală, trimițând la sensurile prime și ultime ale creației, potrivit cărora „ne creăm pe noi, după cum natura se creează pe sine” (1987: 44), cu sentimentul că nimeni nu datorează nimic nimănui. La fel se întâmplă cu suita de reflecții a lui Atamaru, din romanul *Nebunul din turn*, pentru care „Obsesia perfecțiunii te scoate din viață.” (1999: 63).

Echivalentul plastic al micro-textelor aforistice este la Ion Vlasiu *micro-pictura*, reunind efectele „cromo-lirice” de lumină și culoare cu acelea ale „cromo-geometriilor” naturiste (1987: 111), adică încercând concilierea în structura operei a coordonatelor celor două mari stiluri dintotdeauna, care țin de natura subiectivă a creatorului și care pun accent când pe trăire, pe simțire, pe imediat („ritmul asimetric” al stilurilor realiste), când pe structura intelectuală a scriitorului („ritmul simetric”, care are „un caracter filozofic și este accesibil prin educație.”) (1973: 159). Indiferent dacă reușește sau nu să găsească întotdeauna echilibrul măsurii „ritmului compus”, care e sinteza celorlalte două, atitudinea scriitorului față de proverbele literaturii populare sau aforismele literaturii culte este una fundamental critică la adresa experienței de viață rezumate lapidar în ele, iar interpretările propuse nu sunt deloc complezente. Astfel, când românii spun că „tăcerea e de aur”, introducând atributul „dulce”, ei trimit de fapt la o etică impură a binelui, rezultând din amestecul levantin cu lingușirea. (1973: 74). Scriitorul nu ezită să releve cruzimea unor proverbe ca „Pasărea pe limba ei piere” (1984: 418), ambiguitatea fatalistă din „De ce te temi (tot) nu scapi” (1999: 96, 169) sau „Nu-i da omului cât poate răbda” (1995: 189), caracterul „sinistru” al unor proverbe precum „Capul ce se pleacă sabia nu-l taie” (1999: 74), duplicitatea binomului interese-sentimente, din „Nu prăda orzul pe găște” (1995: 192), ca și antinomiile unor cadre morale care-și dispută întâietate în proverbe contradictorii ca „Ce-ai în gușă, și-n căpușă” (1984: 310), unde se opun categorii etice ireductibile, precum acelea care definesc, în acest caz, tipuri flagrant contrastante de sinceritate: sinceritatea *instinctului* (intimistă, subiectivă) și aceea a *rațiunii* (impersonală, convențională și, astfel, mincinoasă). La un examen critic similar procedează scriitorul și când ia în considerare proverbe (ca acelea din categoria „Nu haina face pe om”), dar și strigături sau ghicitori, care închid în ele o întreagă filozofie pe care se bazează estetica populară.

În proverbele din memorialistica lui Ion Vlasiu, filozofia de viață a scriitorului pare și ea mai degrabă una de extracție pesimistă, scepticismul său luminat fiind o altă față a franciscanismului existenței sale creatoare, după care „orașul fără natură e ca un om fără inimă”. Exemplificăm această rară deschidere a scriitorului către înțelegerea laturii abisale a gândirii populare autohtone cu o excepțională perioadă paremiologică, construită paratactic, din cel de-al treilea tom al jurnalului *În spațiu și timp*. Recunoaștem aici o inedită antologie a pesimismului național, din perspectiva îndoielii asupra promisiunii unei lumi viitoare:

„«Viața noastră se scurge între durere și bucurie» spun țărani. Sau: «bucuria de a trăi ne-o ia moartea. Ce-o fi pe lumea cealaltă, cine știe?» «Cei care vin după noi or vedea ei ce fac.» «Noi ne-am trăit traiul și ne-am mâncat mălaiul.» «Mai bine nu ne-am fi născut.»

În materie de lumi sunt două: «Lumea asta nu-i a mea, cealaltă nici așa.» «De când sunt pe lume n-am văzut una ca asta.» «Lumea-i plină de dureri și necazuri.» «Lucrăm cât trăim, când murim ne hodinim.» Deci, o lume este pentru muncă, durere și necaz, iar cealaltă este pentru odihnă. «Cât trăim răbdăm, ce-o fi pe lumea aialaltă Dumnezeu știe, dormim!» «Aprinde lampa, că după ce murim tot întuneric o fi.» «Să mâncăm și să bem cât trăim, că pe lumea ailaltă ne-o mânca viermii.»

Amare sunt toate vorbele lor, aproape toate, despre lumea viitoare. Hărțuiți de muncă peste puteri, n-au putut să-și îngăduie perspectiva unei vieți prelungite în viitor. De aici

timbrul melancolic al doinei și etica dorului. «Drumul Clujului se găte, al dorului niciodată.» Chiar moartea e dorită, ca un final al tuturor dorințelor niciodată împlinite. «Numai moartea ne mai poate scăpa.» «De iarnă și de moarte nu scăpăm.» În moarte vede românul singura mare scăpare. «Poate copiii or trăi mai bine, da' nu se știe. Îi facem, că n-avem încotro! Vin singuri...» «Cum am trăit noi, or trăi și ei. Le lăsăm ce putem, ce nu, și-or face ei.»

«Viața e cum și-o face omul, nici mai bună, nici mai rea.» Dar: «omul nu-și cunoaște viitorul: azi *este*, mâine nu mai este!» «La ce să ne sfărâmăm atâta, că tot murim.» «Dacă mori, se uită toate.» «Fericirea nu-i de pe pământ.» «Amarul nu ți-l poate lua nimeni.» «Dacă ești bătrân, nici dracu nu-ți mai poartă grija.» «L-au crescut necazurile.» «Este loc în lume pentru oricare.» «Răi și buni, tot un drac.» «Să ne veselim, că viața-i scurtă.»

Adânc e pesimismul țărănesc, nu e de mirare că spre bătrânețe se consolează cu utopia vieții în cer.” (1973: 123-124).

Glosele aforistice din memorialistica ultimei perioade de creație a scriitorului mărturisesc despre revizuirea împăcată a tuturor frământărilor și temerilor anterioare. Scepticismul lor e acum unul mântuit, mai degrabă melancolic, decât anxios:

„A vrea nu este egal cu a dori./ Dorința neîmplinită te face melancolic./ Voința neîmplinită te face anxios./ În dorință sunt hotărâtoare simțurile, sentimentele, sufletul, în voință se afirmă conștiința, spiritul nostru./ Între melancolie și anxietate, existența își schimbă cromatica foarte puțin, dar un pas mai departe te pune în fața unei prăpastii de care, mai ales artistul, se simte atras.”; „Cui îi poate folosi la ceva dacă tu vezi petele din soare?”; „Să nu-i întrebi pe oameni cu cine seamănă.”; „Animalele nu știu că noi suntem oameni.” (1995: 46-47, 105, 205).

Chintesența căii paremiologice pentru care a optat scriitorul, ca să ne poată împărtăși cât mai elocvent cadrele esențiale gândirii sale și totodată principalele repere ale biografiei sale creatoare, este exprimată în perioadă aforistică subsumată extinsei decompresiei a proverbului „Viața e cum ți-o faci”, cuprinzând cele 16 reguli exemplare prin care conștiința și voința noastră „pot crea acele stări intime, esențiale pentru liniștea și fericirea noastră.” Am ales, în încheiere, trei dintre ele, pentru valoarea lor de memento existențial: „Să nu extinzi voința ta spre ceea ce omenește e imposibil.”; „Să nu raportezi lumea la interesele tale.”; „Să nu refuzi decât ceea ce atrage după sine un preț pe care nu-l poți plăti.” (1995: 98-99).

Bibliografie

Bernea, Ernest (1985). *Cadre ale gândirii populare românești*. București: Cartea Românească.

Breaz, Mircea (2011). *Literatura pentru copii. Repere teoretice și metodologice*. Cluj-Napoca: Editura ASCR.

Gál, László (1999). *Limbă și logicitate*. Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană.

Kernbach, Victor (1994). *Universul mitic al românilor*. București: Editura Științifică.

Pop, Mihai; Ruxăndoiu, Pavel (1978). *Folclor literar românesc*. București: E.D.P.

Vlasiu, Ion (1970). *În spațiu și timp. Pagini de jurnal*. Cluj: Editura Dacia.

Vlasiu, Ion (1971). *În spațiu și timp. II*. Cluj: Editura Dacia.

Vlasiu, Ion (1973). *Ghicitori, ghicitori, ghicitori*. București: Editura Ion Creangă.

Vlasiu, Ion (1973). *În spațiu și timp. III*. Cluj: Editura Dacia.

Vlasiu, Ion (1979). *Am plecat din sat*. București: Editura Eminescu.

Vlasiu, Ion (1984). *Cartea de toate zilele unui an*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.

Vlasiu, Ion (1984). *Copil fermecat*. București: Editura Ion Creangă.

Vlasiu, Ion (1985). *Succes moral*. București: Editura Eminescu.

Vlasiu, Ion (1987). *În spațiu și timp. IV*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.

- Vlasiu, Ion (1988). *Monolog asimetric*. București: Editura Eminescu.
- Vlasiu, Ion (1995). *Obraze și măști*. București: Editura Eminescu.
- Vlasiu, Ion (1999). *Casa de sub stejari*. Jurnal 1976-1977. București: Editura Albatros
- Vlasiu, Ion (2004). *Vlăsiile și alte poeme*. Târgu Mureș: Editura Ardealul.
- Vlasiu, Ion (2014). *Lumea poveștilor*. Ilustrații de Cristiana Radu. Cluj-Napoca: Editura ASCR.
- Vlasiu, Ion (2014a). *Mese, mese, móka*. Fordította: Kerekes György. Illusztrálta: Cristiana Radu. Cluj-Napoca: Editura ASCR.
- Vlasiu, Ion (2014b). *Welt der Märchen*. Deutsch von Lotte Roth. Illustrationen von Cristiana Radu. Cluj-Napoca: Editura ASCR.
- Vulcănescu, Romulus (1987). *Mitologie română*. București: Editura Academiei R.S.R.